

ΕΡΓΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ (1998-2005)*

Αλκηστis Χωρέμη-Σπετσιόρη

Τνα από τα σημαντικότερα έργα του Υπουργείου Πολιτισμού, που υλοποιήθηκαν τα τελευταία έξι χρόνια ήταν η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας.

Απώτερος στόχος ήταν η δημιουργία ενός εκτεταμένου αρχαιολογικού άλσους κατά μήκος και εκατέρωθεν του σημαντικού οδικού άξονα των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου, που πεζοδρομήθηκε, ώστε να εξασφαλισθεί στους επισκέπτες άνετη πρόσβαση στην Ακρόπολη, αλλά και στους αρχαιολογικούς χώρους γύρω από αυτήν. Ο υπό ενοποίηση χώρος συνολικής εκτάσεως 1500 στρεμμάτων αρχίζει στην περιοχή Ολυμπίου που μέσω του πιο πάνω άξονα συνδέεται: με τις κλιτύς της Ακρόπολης, τους Δυτικούς λόφους (Φιλοπάππου, Πνύκας και Νυμφών), με την Αρχαία Αγορά και τον Άρειο Πάγο, τη Ρωμαϊκή Αγορά και την, ευρισκόμενη ανατολικότερα, Βιβλιοθήκη Αδριανού, καταλήγοντας στον Κεραμεικό, στα ΒΔ της Ακρόπολης. Σε αυτή τη ζώνη επιχειρήθηκε να αποκατασταθεί η συνέχεια του φυσικού περιβάλλοντος και της αρχαίας τοπογραφίας με παράλληλη ανάδειξη των μνημείων. Αυτό βέβαια ήταν έως ένα σημείο εφικτό, γιατί απαιτούνταν κατάργηση ή πεζοδρομηση ορισμένων οδικών αρτηριών, καθώς και απαλλοτριώσεις ακινήτων· διαδικασίες δαπανηρές και χρονοβόρες. Έτσι προς το παρόν η ενοποίηση περιορίστηκε στην εξασφάλιση άνετης πρόσβασης και κίνησης των επισκεπτών από τον έναν χώρο στον άλλο, χωρίς κατά το δυνατόν να συναντήσουν τροχοφόρα. Γι' αυτό πλην του πιο πάνω οδικού άξονα πεζοδρομήθηκαν και άλλοι μικρότεροι δρόμοι, κάθετοι στον άξονα, καθώς και στην περιοχή της Πλάκας ανάμεσα στην Αρχαία, τη Ρωμαϊκή Αγορά και τη Βιβλιοθήκη Αδριανού.

Τα έργα έγιναν μεταξύ 1998-2004, στο πλαίσιο του Β' και Γ' ΚΠΣ, με αυτεπιστασία και αποσκοπούσαν στην αποκάλυψη, συντήρηση, στερέωση και ανάδειξη των μνημείων και ιδίως στη δημιουργία διαδρομών, που αντιστοιχούν σε αρχαίες οδεύσεις. Με αυτό τον τρόπο καθώς και με την κατάλληλη σήμανση και πληροφόρηση, κατέστη δυνατή η κατανόηση της αρχικής μορφής και λειτουργίας των

μνημείων καθώς και η ένταξή τους στην αρχαία τοπογραφία της περιοχής. Παράλληλα με την εμπειριστατωμένη σήμανση, τη δημιουργία χώρων θέασης και καθιστικών, η επίσκεψη στους αρχαιολογικούς χώρους έχει γίνει όχι μόνον διδακτική αλλά και ελκυστική, πράγμα που διαπιστώνεται ήδη καθημερινά από τη σημαντική αύξηση της επισκεψιμότητας.

Από τα έξι υποέργα που περιλαμβάνονταν στην Ενοποίηση, τα τέσσερα βρίσκονται στο άμεσο περιβάλλον της Ακρόπολης, στις πλαγιές και τους πρόποδες του Ιερού Βράχου και υπάγονται στην αρμοδιότητα της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Συγκεκριμένα πρόκειται για τη Βόρεια και τη Νότια κλιτύ της Ακρόπολης, τους Δυτικούς Λόφους (Φιλοπάππου-Πνύκας-Νυμφών), την Αρχαία Αγορά και τον Άρειο Πάγο, τη Ρωμαϊκή Αγορά και τη Βιβλιοθήκη Αδριανού.

Σήμερα θα σας παρουσιάσω τις εργασίες που έγιναν στο πλαίσιο του υποέργου «Συνολική ανάδειξη Αρχαίας Αγοράς και Αρείου Πάγου» και αφορά συνολική έκταση 400 στρεμμάτων, στην οποία περιλαμβάνονται: η Αρχαία Αγορά, οι λόφοι του Αρείου Πάγου και του Αγοραίου Κολωνού, όπου ο ναός του Ηφαίστου, και τμήματα των δύο μεγάλων αρχαίων Αθηναϊκών δήμων της Μελίτης και του Κολλυτού. Το υποέργο υλοποιήθηκε μεταξύ 1998-2004 στο πλαίσιο των Β' και Γ' ΚΠΣ με συνολική δαπάνη 7.650.000€. Τις εργασίες πεζοδρομησης, διαμόρφωσης πλατειών, αναμόρφωσης όψεων κτηρίων γύρω από την Αρχαία Αγορά, καθώς και την τοποθέτηση ορισμένων περιφράξεων είχε αναλάβει και υλοποίησε η ΕΑΧΑ ΑΕ, ενώ τις καθαρώς αρχαιολογικές εργασίες μέσα στον Αρχαιολογικό Χώρο πραγματοποίησε με αυτεπιστασία η Α' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως και η Διεύθυνση Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων. Με επικεφαλής τις αρχαιολόγους Ε. Φωκά αρχικά και Ν. Σαραγά και Β. Χριστοπούλου στη συνέχεια, έγιναν εργασίες εξυγίανσης των αρχαίων μνημείων από την ανεπιθύμητη και άναρχη βλάστηση, επιφανειακές επιχώσεις, μετακινήσεις λιθοσωρών και μεμονωμένων εγκατασπάρτων αρχαίων, με σκοπό την εξασφάλιση της αναγνωσιμότητας της αρχαίας

ΕΡΓΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ (1998-2005)

τοπογραφίας και της μορφής των μνημείων, την ασφαλή περιδιάβαση των επισκεπτών, την αισθητική βελτίωση της βλάστησης, αλλά και την προστασία του χώρου αυτού από εστίες πυρκαγιάς. Ύστερα από μελέτη των αρχαιολογικών δεδομένων από το επιστημονικό προσωπικό του έργου οριστικοποιήθηκε η διαμόρφωση διαδρομών επισκέψεως στον χώρο, οι οποίες στην πλειονότητά τους αντιστοιχούν σε αρχαίους δρόμους και οδεύσεις.

Συγκεκριμένα, στο κεντρικό τμήμα της Αγοράς αποκαταστάθηκαν: η αρχαία οδός των Παναθηναίων, η Δυτική οδός, που διέρχεται ανάμεσα στο μνημείο των Επωνύμων Ηρώων και τα σημαντικότερα μνημεία της Αγοράς, όπως η Θόλος, το Βουλευτήριο, το Μητρώο, ο ναός του Πατρώου Απόλλωνος, η Στοά του Ελευθερίου Διός και άλλα, καθώς και η Νότια οδός κατά μήκος της Μεσαίας Στοάς που όριζε από Νότο την κεντρική πλατεία της Αγοράς. Για την αποκατάσταση του αρχικού πλάτους της οδού των Παναθηναίων, της Νότιας οδού και των παροδίων μνημείων έγιναν μετακινήσεις βαρέων αρχιτεκτονικών μελών και λιθοσωρών.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην αποκατάσταση αρχαίων δρόμων και οδεύσεων στην περιοχή ΝΔ της Αγοράς και Δυτικά του Αρείου Πάγου, στη

λεγόμενη Βιοτεχνική περιοχή, στον χώρο των ανασκαφών Doerpfeld, καθώς και στη βόρεια πλαγιά του Αρείου Πάγου, όπου τα λείψανα τριών φιλοσοφικών σχολών, οι οποίες έως πρόσφατα ήταν απροσπέλαστες, λόγω της άναρχης βλάστησης. Σε 54 σημεία έγιναν σωστικές στερεωτικές επεμβάσεις σε κατάλοιπα τοίχων διαφόρων κτηρίων, συγκόλληση και αποκατάσταση πήλινων αγωγών καθώς και συντήρηση ψηφιδωτών δαπέδων συνολικής εκτάσεως 200 τ.μ. με τις οδηγίες της Διεύθυνσης Συντήρησης του ΥΠΠΟ.

Στους Δυτικούς πρόποδες του Αρείου Πάγου διαμορφώθηκαν η στενωπός Κολλυτός και στερεώθηκαν τα εκατέρωθεν κατάλοιπα εργαστηρίων και οικιών, ορισμένες από τις οποίες με πολυτελή ψηφιδωτά. Μια ασφαλής μεταλλική σκάλα ανόδου, που αντικατέστησε την αρχαία λαξευτή στο βράχο αλλά επικίνδυνα ολισθηρή κλίμακα, οδηγεί στο πλάτωμα της κορυφής του Αρείου Πάγου, όπου δημιουργήθηκαν με χωμάτινη επίστρωση στενά μονοπάτια για την εξασφάλιση εύκολης και κυρίως ασφαλούς περιήγησης των αρχαίων λαξευμάτων.

Στο ΝΑ μέρος της Αγοράς, στην περιοχή του Ελευσινίου Ιερού, έγινε αποκατάσταση των αρχαίων επιπέδων και των λειψάνων του ναού της Δήμητρας,

Η Στοά του Αττάλου μετά την ανακατασκευή της

ΕΡΓΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ (1998-2005)

του προπύλου, της Νότιας στοάς και των δύο σκελών της αρχαίας οδού των Τριπόδων, που απολήγουν σε δυο πύλες του Υστερορωμαϊκού Τείχους, επί της οδού των Παναθηναίων.

Στο κυρίως μέρος της Αρχαίας Αγοράς αποκαλύφθηκαν εκ νέου με επιφανειακές αποχωματώσεις η πώρινη υποδομή του βωμού του ναού του Άρεως, του κυκλικού μνημείου του Μονοπτέρου στα ΝΑ της Στοάς Αττάλου και ο αγωγός κατά μήκος της Δυτικής πλευράς της οδού των Παναθηναίων, ο οποίος, αφού συμπληρώθηκε με νέα στοιχεία, χρησιμοποιείται για την αποστράγγιση

της οδού. Έγινε συντήρηση και αποκατάσταση μεγάλων τμημάτων του μεγάλου αποστραγγιστικού αγωγού με τα χτιστά τοιχώματα και τα μεγάλα λίθινα καλύμματα κατά μήκος της δυτικής οδού. Εκτός από τις αρχαιολογικές διαμορφώσεις και στερεώσεις έγιναν και ορισμένα τεχνικά έργα, όπως επισκευή υφιστάμενου Η/Μ εξοπλισμού και εγκατάσταση νέων δικτύων ηλεκτροδότησης και πυρόσβεσης σε ορισμένες περιοχές του χώρου, κατασκευή μεταλλικών καλυμμάτων φρεάτων, δεξαμενών και σιρών.

Για τον έλεγχο των εισόδων σχεδιάστηκαν από τις αρχιτέκτονες του έργου Χρ. Παπαδημητρίου και Στ. Παπαθανασίου και κατασκευάστηκαν από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων δύο νέα φυλάκια, ένα στην οδό Αποστόλου Παύλου απέναντι από τον κινηματογράφο Θησείο και άλλο στη συμβολή των οδών Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου, απέναντι από το τρίγωνο Παρθένη.

Με την καλαισθητή τακτοποίηση των γλυπτών και των αρχιτεκτονικών μελών, τη βελτίωση της υφισταμένης θαμνώδους και δενδρώδους βλάστησης

και τη δημιουργία καθιστικών, η περιδιάβαση στην Αρχαία Αγορά έγινε πολύ ελκυστική. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η ανάδειξη του ναού του Ηφαίστου τη νύχτα με φωτισμό ανάλογο με των μνημείων της Ακρόπολης, βάσει της μελέτης του P. Bideau.

Στο Μουσείο Αρχαίας Αγοράς που, ως γνωστόν, στεγάζεται και λειτουργεί από το 1957 στην αναστηλωμένη Στοά του Αττάλου, έγινε ριζική ανακαίνιση της έκθεσης στη μεγάλη εσωτερική αίθουσα, όπου στεγάζονται 1220 ποικίλα αντικείμενα από τις Αμερικανικές ανασκαφές της Αρχαίας Αγοράς, χρο-

νολογούμενα από τη νεολιθική έως τη μεταβυζαντινή εποχή.

Το έργο υλοποιήθηκε από τον Νοέμβριο του 2003 έως τον Αύγουστο του 2004 με χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού, συνολικού ύψους 630.000€.

Η νέα έκθεση βασίστηκε στη μελέτη που εκπονήθηκε από την αρχιτέκτονα Α. Βοναπάρτη και την αρχαιολόγο Ν. Σαραγά με την εποπτεία μου. Βασικός στόχος ήταν ο εκσυγχρονισμός της μουσειακής υποδομής, η αισθη-

τική αναβάθμιση της συλλογής και ιδίως η ανάδειξη των εκθεμάτων και της ερμηνείας τους με την επιστημονική, αλλά εύληπτη για το ευρύτερο κοινό πληροφόρηση, ώστε να επιτυγχάνεται και ο διδακτικός χαρακτήρας της έκθεσης.

Κεντρική ιδέα και ταυτόχρονα καινοτομία του νέου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού ήταν να δηλωθεί η κάτοψη του τμήματος αυτού της αρχαίας στοάς με την υποδήλωση των μεσοτοιχιών των αρχαίων καταστημάτων, ώστε ο επισκέπτης να μπορεί να καταλάβει και μέσα στον μουσειακό χώρο την αρχιτεκτονική διάρθρωση του κτηρίου. Αυτό κατέστη δυνατόν με την κατάλληλη διάταξη των νέων καλαί-

ΕΡΓΑ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ (1998-2005)

σθητων προθηκών, τη διαφοροποιημένη επεξεργασία στις πλάκες του δαπέδου και την ελαφρά σκουρότερη απόχρωση στους τοίχους, στα σημεία όπου υπήρχαν οι αρχαίοι διαχωριστικοί τοίχοι. Το δάπεδο από μωσαϊκό αντικαταστάθηκε με μαρμάρινες πλάκες Καπανδριτίου. Οι νέες προθήκες σε ωχροκίτρινες αποχρώσεις εναρμονίζονται με το χώρο, ενώ χάρις στη γυάλινη επένδυσή τους και τον κατάλληλο φωτισμό δημιουργούν μια ιδιαίτερη αίσθηση φωτεινότητας. Οι Η/Μ εγκαταστάσεις ανανεώθηκαν, εξασφαλίστηκαν υποδομές για την εξυπηρέ-

τηση κοινού και ατόμων με κινητικά προβλήματα. Η έκθεση έχει διατηρήσει την παλαιά ομαδοποίηση των εκθεμάτων κατά χρονολογική σειρά και θεματικές ενότητες. Κάθε μία καταλαμβάνει τον χώρο ενός «καταστήματος», στο μέσον του οποίου εκτίθεται σε κεντρική προθήκη το πιο αντιπροσωπευτικό έκθεμα της ενότητας. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο εποπτικό υλικό. Τοπογραφικά σχέδια και συνοπτικά κείμενα σε ευμεγέθη πετάσματα πλη-

ροφορούν τον επισκέπτη για την τοπογραφία και τα οικοδομήματα της Αγοράς ανά εποχές και συνδέουν τις εκτεθειμένες στις προθήκες αρχαιότητες με τους χώρους προέλευσής τους. Έτσι παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη της Αγοράς από τις πρώιμες φάσεις χρήσης του χώρου, ως νεκροταφείο, έως τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Σπουδαιότερη από τις ενότητες είναι εκείνη που περιλαμβάνει αντικείμενα, τα οποία σχετίζονται με διάφορες λειτουργίες του περίφημου δημοκρατικού πολιτεύματος και γενικά με τη δημόσια ζωή των Αθηναίων (κληρωτήριο, ψήφοι, δικαστικά πινάκια, κλεψύδρα) καθώς και αντικείμενα που σχετίζονται

με σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως η στήλη της Δημοκρατίας με το ψήφισμα της Εκκλησίας του Αθηναϊκού Δήμου κατά της Τυραννίας του 336 π.Χ., επιγραφές που αναφέρονται στους Περσικούς πολέμους, όστρακα οστρακοφορίας με χαραγμένα τα ονόματα σπουδαίων πολιτικών του 5ου αι. π.Χ., όπως ο Θεμιστοκλής, ο Κίμων, ο Περικλής κ.ά.

Πολυάριθμοι μαθητές και σπουδαστές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης από την Ελλάδα και το εξωτερικό επισκέπτονται καθημερινά τον χώρο και το Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς, όπου πραγματοποιούνται και δύο εκπαιδευ-

τικά προγράμματα από Αρχαιολόγους-Μουσειοπαιδαγωγούς του Κέντρου Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού.

Τις παραμονές των Ολυμπιακών Αγώνων κυκλοφόρησαν δύο μικροί οδηγοί, ο ένας για τον χώρο, από την Β. Χριστοπούλου, και ο δεύτερος για το Μουσείο, από τη Ν. Σαραγά. Επίσης τυπώθηκαν αφίσες και ενημερωτικό φυλλάδιο, ενώ γυρίστηκαν βιντεοταινίες μικρού μήκους.

Ο χώρος της Αρχαίας Αγοράς με τη Στοά του Αττάλου, λόγω της παγκόσμιας σημασίας του ως τόπου γέννησης της δημοκρατίας, επελέγη και για σύγχρονες εκδηλώσεις ιστορικής σημασίας, όπως η υπογραφή της ένταξης των 25 νέων μελών στην ΕΕ, τον Απρίλιο του 2003 και η ιδιαίτερα συγκινητική τελετή της αφής της φλόγας των Παρολυμπιακών Αγώνων μπροστά στον ναό του Ηφαίστου τον Σεπτέμβριο του 2004.

* Ομιλία στο Συμπόσιο για τον εορτασμό των 125 χρόνων της ΑΣΚΣ και των 75 χρόνων των Ανασκαφών της Αρχαίας Αγοράς, 16 Σεπτεμβρίου 2006)

Η οδός των Παναθηναίων μετά τις εργασίες ανάδειξης

Το μνημείο των Επονών των Ηρώων. Άνω: πρόπλασμα αναπαράστασης. Κάτω: τα κατάλοιπα στην Αρχαία Αγορά μετά τις εργασίες ανάδειξης